

<https://doi.org/10.62837/2024.11.163>

ORUCOV ZAKİR ŞÜKÜR OĞLU
zakirorucov.55@gmail.ru
YOLÇUZADƏ PƏRİŞAN ÜZEYİR QIZI
parishan.yolchuzada@gmail.com
MİRZƏYEVA SEVİNC TOFİQ QIZI.
sevinj99@icloud.com
ADPU-nun Ağcabədi filialı

GƏLOXÇULARIN DİALEKT VƏ ŞİVƏLƏRİ XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycan Respublikasının Laçın rayonu ərazisində yerləşən Qarıqışlaq, Mişni, Sadınlar, Soyuqbulaq, Mayıs, Quşçu və Qılışlı kəndlərində yaşayan qədim tarixə malik türk tayfalarından olan Gəloxçuların dialekt və şivələrində ədəbi dildən fərqli olan fonetik, qrammatik və leksik vahidlərdən söz açılır. Adları çəkilən kəndlərdə olan müəyyən yaşlı adamların danışığı əsasında yeni çalarlarla tələffüz olunan sözlərə geniş yer verilmişdir. Bu sözlərin hamısı Gəloxçu tayfasının dilində daşlaşmış və bu günə qədər gəlib çatmışdır. Bu gün də Gəloxçuların minlərlə yaşlı insanları bu ləhcədə danışirlər. Məqalədə həmçinin folklor nümunəsində onların tələffüzünü və danışığı tərzini aydın şəkildə göstərməyə çalışılmışdır. Onların işlətdikləri dialekt sözlər Azərbaycan dilinin qərb qrupu dialekt və şivələrinə daxildir. Amma danışığı zamanı işlətdikləri bəzi sözlər (məsələn, çəli, danaburnu, fiş-fiş, çək-çaku, inqrik, isanbağı və s.) ancaq Gəloxçuların özlərinə məxsusdur.

Açar sözlər: Laçın, Gəloxçular, dialekt, şivə, leksika, tələffüz.

Gəloxçu camaatının özünəməxsus, şirin, unikal ləhcəsi var və onlar özlərinin qədim tarixi keçmişini qoruyub saxlayırlar. Bu ən çox səslərin bir-birini əvəz etməsi ilə bağlıdır. Onların xüsusi danışığı tərzidir. Gəloxçuların tələffüzündə dilimizin orfoepiya qaydalarına əməl olunsa da, bir çox hallarda bu qaydalardan kənara çıxılır. Gəloxçu tayfasından olan insanlar [d] səsinə iki cür səsləndirirlər: adi qaydada [d] səsi dilin ucu üst damağa tam toxunur, ikinci halda dilin ucu ilə üst damaq arasında azacıq məsafə saxlanılır. Məsələn, “Dadaş”, yaxud “dədə” sözlərində birinci [d] səsi adi qaydada, ikinci [d] səsi isə damaqla diş arasında azca məsafə saxlamaqla tələffüz olunur: [dʰ] . [ən], [in] kimi birləşmələrdə [n] səsi üst damağa yaxınlaşır, lakin ona tam toxunmur, həm də eyni zamanda o [q] səsi ilə birlikdə tələffüz olunur, bu zaman [ə] səsi [a] səsi kimi, [i] səsi [ɪ] kimi səslənir. Məsələn, “ mənə” sözünü tələffüz edərkən [ə] səsləri [a] ilə əvəz olunur, [n] səsi isə [q] ilə eyni anda tələffüz olunur: [ma(nq)a] Bir çox səslər isə digər səslərlə, məsələn, [c] səsi - [j] kimi (gedəcəm – gedəjəm, gələcəm – gələjəm və s.), [u] səsi - [ɪ] kimi (vur – vır, bu – bı və s.), [e] səsi - [ə] kimi, [q] səsi - [x] kimi (yaşamaq – yaşamax, darıxmaq – darıxmax və s.),

[a] səsi - [ə] səsi (balaca – balajə, qoca – qojə) kimi, [b] səsi isə [f] səsi (gəlib – gəlif, deyib – deyif), bəzi hallarda da [v] kimi (xəbər – xəvər, xəlbir – xəlvir) dəyişmiş formada tələffüz olunur. Bəzən “**R**” hərfi ilə başlayan bəzi sözlərdə dilimizin ümumi orfoqrafiya qaydalarına uyğun olaraq tələffüz zamanı “**r**” səmindən əvvəl “**i**” səsinə də əlavə edirlər (Rəhim – İrəhim, Rəvan – İrəvan). Danışqlarında emosionallığın çoxluğu gəloxçuların ləhcəsinə xüsusi şirinlik verir. Danışqı zamanı saitlərin uzun və vurğulu tələffüzü onların ləhcəsinə digər ləhcələrdən köklü surətdə fərqləndirir.

Feilin məsdər formasını əmələ gətirən **-maq**, **-mək** şəkilçiləri **-max** kimi tələffüz olunur: getmax, gəlmax, oturmax, gülmax və s.

Feilin gələcək zaman şəkilçiləri olan **-acaq**, **-əcək** isə bəzi kəndlərdə **-əjəy**, **-ajəy**, bəzi kəndlərdə isə **-ajey**, **-əjey** kimi tələffüz olunur: gələjəy/gələjey, baxajəy/baxajey. Gəloxçular bəzi sözlərdə üç səsi birlikdə tələffüz edirlər: [-inq]⁴, [-anq]. Məsələn, gəlirsən-[gəlırs(anq)], gedirsən-[gedırs(anq)], gedirsiniz-[gedırs(ıq)ız] (burada n səsi düşür) və s. Gəloxçuların tələffüzündəki bu dəyişmələri onlara məxsus olan aşağıdakı folklor nümunəsində də aydın görmək olar. Keşmişdə Türkiyədə bir kişi oluf. Çox var dövlətdiymiş. Qoyününün, malının sayı-hesavı yoxumuş. Özü də sonsuzmuş. Övladı yoxmuş. Onun mal-dövlətin oxçu tayfəsinnən Həsən addı çox iyid bir adam saxlıyırmış. Həsən həm qoçağmış, həm də çox etivarrıymış. Həsənin yeddi oğlu varmış. Kişinin naxarta təsərfatı varmış, hamısın Həsənin uşaxları saxlıyırmışdər. Onnarı Türkiyədə dolandımlılar. Köçüf gəlillər İrana. İran şahı da onnarı göndərir bizim bu Qarışdax kəndinə. O vaxdar bizim bu yerrər də İran şahına baxırmış. Boş yerrərimiş. Qarışdağın yeri yaxşıymış. Qışdax yeriymiş. Burada binələşirlər. Bir neçə il keçənnən sonra həməni kişi ölür. Arvadı qalır. Həsən çox halal adam oluf. Dostunun mal-dövlətini dağılmağa qoymüyüf. Ona öz malı kimi baxıf. Həməni kişinin arvadı xeyirxah adam oluf. Qarışdax kəndinin yanınnan axan çayın üstünnən körpü saldlır. Camahat bu körpü olmamışdən qavax Sadınnar dərəsinə çayın içinnən keçirmişdər. Yaylağa gedən yol da bu dərədən keçir. Onnar heyvannarın yayda yaylağa çıxardırmışdər, payızda da Qarışdağa gətirirmişdər. Bir neçə il də keçənnən sonra arvad da ölür. Mal-dövlət hamısı qalır Həsənin uşaxlarına. Həsən də qojalmışmış. Bir gün uşaxlarını yanına çağırır malı-dövləti bölüf verir onnara, deyir ki, gedin hərəniz bir kənt salın. Onnar da gedif yeddi kənt salıllar. İndi həmin kəntdərə Gəloxçu kəntdəri deyillər. Onnar Qarışdax, Sadınnar, Quşçü, Qılışdi, Soyuxbulax, Mişni, Mayıs kəntdəridi.

Söyləyən: Sadıqov Məcid Əli oğlu (Hacılar kəndi)

GƏLOXÇULARIN ƏN ÇOX İŞLƏTDİKLƏRİ DİALEKT SÖZLƏR VƏ ONLARIN MƏNA ÇALARLIĞI

A

Addamaş (dial.) – Arıxdan keçmək üçün düzəldilmiş kiçik körpü, keçid. Suyu az, dayaz çaylarda sudan çaydan keçmək üçün iri daşları axının eninə kiçik aralarla düzməklə də addamaş düzəldirlər.

Alavalıx (Alabalıq) – Canavar sürüsü.

Alışmə (dial.) – Malı kəsib bir qrup adam arasında bərabər bölüşdürmək.

Alıx(dial.) – Ulağın belinə palan əvəzinə bağlanan qalın keçə. Bəzi kəndlərdə (Qarıqışlaq, Sadınlar) alux kimi də tələffüz olunur.

Anaş(dial.) – Böyük, qoca, yaşlı və s.

Andır –Yiyəsiz, sahibsiz. Gəloxçularda bu söz “heç kimə lazım olmayan əşya” kimi başa düşülür.

Arağac (dial.) – Tez, erkən, vaxtından əvvəl.

Arxalix (arx.) – Keçmişdə işlənən kişi üst geyimi.

Atdöşü –İnsanı və ya heyvanı atın qabağına qatıb aparmaq.

Atdama (Atlama) – Ovduq. Su ilə qatıqın qarışdırılmasından ibarət sərinləşdirici içki.

Aval (dial.) – Əlavə ağırlıq, dörd-sər, qayğı, yük.

Avar-uvar (dial.) – Torpaq damlarda torpağı saxlamaq üçün damın üstünə döşənmiş, ot, külək, cil və s.

Avındırmaq (dial.) –Başını qatmaq, aldatmaq. Məqsəddən yayındırmaq.

Avım-avım – Parça-parça, qırıq-qırıq.

Aynə(dial.) - O yana, o tərəfə. Məs. Ə bir az aynə dur.

Azeylənmax(dial.) – Öz-özünə deyilmək, şikayətlənmək.

B

Balax(çox m.) – 1. Şalvarın qılça hissələrinin qatdanacağı. 2. Təzə doğulmuş camış balası.

Bardom (dial.) – Pambıq ipdən toxunmuş parçadan hazırlanan böyük çuval və yaxud bardom.

Başarat(dial.) – Bacarıq, fərasət.

Başax – Biçin zamanı yerə tökülən sünbül.

Bav (bab) – Uyğun, tay, münasib.

Baydə (Bayda) (dial.) – Dərin iri qab.

Baydaçə (Baydaça) (dial.) – Kiçik bayda.

Bazı (dial.) – Dikdir, düzənlikdə nisbətən hündür yer.

Beddam(dial.) –Biabırçılıq, hörmətdən salmaq.

Bəndəm – Dərz və ya xorumu (bükülmüş ot) bağlamaq üçün nəm və uzun ot müəyyən uzunluqda burularaq eşilir(yəni bir növ bükdürilir).

Bənəviş(dial.) – Bənövşəyi.

Bərbudux(dial.) – Sünbülün yandırılması vasitəsilə buğdanın qovrulması. əsasən taxıl biçini zamanı hazırlanırdı.

Bərxana (dial.) – Köç zamanı daşınan yük.

Bərə - Gəloxçularda ovlanan heyvanın keçəcəyi yeganə yol, dar keçid mənasında işlənir.

Bijək(dial.) – Bala doğmaq yaşına çatmamış heyvanın bala verməsi.

Bijilmək – İnəyi və ya balasını çağırmaq.

Bir cıncı(dial.) – Bir damcı, azacıq.

Bir havır (bir hovur) – Bir az, bir müddət.

Bişməjə (Bişməcə) (dial.) - İstidən barmaqların arasında yaranan yara.

Bozax(dial.) – Biçilməmiş quruyan ot.

Bör-bör böyürmax (Böyürmək) – Bərkdən, ara vermədən yanıqlı-yanıqlı böyürmək.

Böyün(dial.) – Bu gün

Buxarta(dial.) – Bu qədər.

Buruntax – Heyvanın burnun üstündən üfqə şəkildə bağlanmış ip.

Bükdərməx (Bükdərmək) – Əyrilmiş iki ipin bir-birinə sarınaraq burulması.

Bürüy (Bürük) (dial.) – Yağış, qar və ya soyuqdan qorunmaq üçün insanların istifadə etdikləri su keçirməyən üst geyimlər.

Büzmə - Yeni doğulmuş uşaqlarda xəstəlik.

Bədənçə (Dial.) – Qolsuz, qalın üst geymi, jilet.

Beyvaxt (Dial.) – Vaxtsız, vaxtında olmayan.

Bılama (Dial.)- Buzov doğulandan sonra inəkdən sağılan süd.

C

Cajix (cacıq) – dağlarda bitən yeməli bitki. Tüklü gövdəsinin qabığı soyulur və yeyilir.

Camax(dial.) – Axmayan suyun üzünü tutmuş çirkab, çamır.

Cəjək(dial.) – Çəyirdək.

Cələf (dial.) – Zəif, gücsüz.

Cər-cəyən(dial.) – Axurda heyvanın yemədiyi və ya ayağının altına tökdüyü ot-əncər.

Cərçi(dial.) – Dam tikərkən istifadə olunan tuğulğa, dovşanalması, itburnu və s. kol bitkiləri. Avar-uvarın altından sıx şəkildə döşənir.

Cəvərən(dial.) – Çubuqdan toxunmuş kiçik səbət.

Cığan(dial.) – Oğru, cibgir.

Cıvırıx(dial.) – Qabığı soyulmuş qoz.

Cimcimə (dial.) - Sıx-sıx, yan-yana.

Cülgə(dial.) - Gölməçə. Yağış sularının çalalarda toplanması.

Ç

Çak-çaku(dial.) – Çəyirtkə. Ən çox Qarıqışlaq camaatı işlədir.

Çalğu(dial.) – Gərməşov, qoyungözü, dovşanalması, tuğulğa zoğlarından hazırlanmış iri süpürgə. Əsasən, tövlələri təmizləmək üçün istifadə edilirdi.

Çatmakeçən(dial.) – Heyvanın budunun aşağı, qılçasının orta hissəsi.

Çeyil(dial.) – Bataqlıqda və torflu sahələrdə bitən ot.

Çeyillix – Çeyil olan yer.

Çəhlim(dial.) – Dağ döşündə qoyun sürüsünün saldıqı cığır, iz, yol. Şehli, sulu yerdə insan və ya heyvanın saldıqı izə də çəhlim deyirlər.

Çəli (dial.) – Çörək. Lavaşdan qalın və kiçik olur. Bəzi kəndlərdə qalın da deyilir.

Çənçənə(dial.) - Çən, duman.

Çərhayə(dial.) - Həyasız, abırsız.

Çərvənd(dial.) – Bağ və bostanın ətrafına çəkilmiş çəpəri möhkəm saxlamaq üçün çəpərin iki yerindən üfüqi şəkildə bağlanmış uzun ağaclar.

Çırtdaq(dial.) – Qıgılcım, od.

Çisək(dial.) – Azaçıq yağış, narın yağış.

Çodar(dial.) – Qoyun alverçisi.

Çorta getmax(dial.) – Fikrə getmək, düşüncəyə dalmaq.

Çuval – İpdən toxunma yolu ilə hazırlanan iri kisələr. İri çuvallara 200-300 kq taxıl yığmaq olur.

Çovustan – Daxma, bostan çardağı, kölgəlik.

Çakkurdək(Dial.) – Çəyirdək, kiçik ölçülü meyvə tumu.

D

Dalva(dial.) - Qışda kəklik ovlamaq üçün ağ parça üzərinə al-əlvan rəngli parçalardan tikilmiş ovçu aləti). Ehtimal ki, “tovlamaq” sözünün dəyişmiş formasıdır. Bəzi kəndlərdə (Sadınlar, Quşçu, Hacılar, Qarıqışlaq, Mişni) “davla” kimi tələffüz olunur.

Danaburnu(dial.) – Danadişi. Ən çox Qarıqışlaq camaatı işlədir.

Dartı (dial.) – Yer hanasının bir hissəsi.

Deşdəhləmax(dial.) – Deşik-deşik etmək.

Dəhfədarax(dial.) – Təmtəraq, büsat.

Dəlijə (Dəlicə) (dial.) - Heyvan xəstəliyi. Beynində olan qurd yaradır.

Döymənc(dial.) – Yağda islanmış çörək.

E

Elhüzəri(dial.) – Xala xətrin qalması.

Endirmamax (endirməmək) – Saymamaq, ucuz tutmaq, iltifat göstərməmək.

Erkəş (erkəc) – Sürünün qabağını çəkən erkək keçi.

Eşqırmax (dial.) – Hıçqırmaq.

Eşmə - Evdə hazırlanmış tütün. Nazik kağızın arasında bükülür və çəkilir

Eymənmax – Qorxmaq, xoflanmaq, vahimələnmək.

Ə

Əjvəl(dial.) – Arıq, çəlimsiz heyvan.

Əlçim(dial.) – Əl boyda, ovuc içi qədər. Təmiz daranmış yun.

Əlləmə qayası(dial.) – Oyun adı. Müəyyən məsafədə iki nəfər üç yastı daşı bir-birindən aralı sıra ilə düzür, sonra daşları vurub aşırırlar. Birinci aşırıb qurtaran qalib hesab olunur.

Əngə vermax(dial.) – Çox danışmaq, naqqallıq, çərənləmək, çənə döymək.

Ərdəyiş(dial.) – Səhvən başqasına məxsus olanı götürmək. Səhv salmaq.

Ərəsət olmax(dial.) – Çox yorulmaq, əldən düşmək.

Ərvə(dial.) – Bərabərləşdirici, pərsəng

Əviş(dial.) – Nəm, yaş, tam qurumamış.

Əyirblan(dial.) – Təyyarə. “Aeroplan” sözünün təhrif olunmuş forması

Əymə(dial.) – Kərəntinin sapına bağlanmış və əyilmiş ağac tutqac.

Əzvay(dial.) – Bacarıqsız, cəsarətsiz

Əzvayış(dial.) – Vəziyyət, yaşayış, dolanışiq.

F

Fəl(Dial.) – 1. Toyuq yumurtası.

Fasix (Dial.) – Hiyləgər, bic, fəndgir, çoxbilmiş.

Farmaş (Fərməş) (Dial.) – Yorğan-döşək yığmaq üçün ağzını gözəmək məqsədilə ilgəklər tikilmiş yarım metr hündürlüyündə, 1,2 m enində iki metr uzunluğunda bəzəkli xalça.

Fış-fış (Dial.) – Qaya bülbülü. Qayaların əlçatmaz yerində palçıqdan özünə yuva qurur. Sərçə boyda bülbülə oxşar mavi rəngli quşdur.

Fızılıx(Dial.) – Qalın kolluq.

Firovunnux elamax (Firounluq eləmək) – Ərköynlük etmək, ürəyi istədiyi kimi davranmaq, hökm etmək.

Fot olmax (Dial.)– Yox olmaq.

G

Gamış(Dial.) – Camış

Gejdən (Erkən)(Dial.) – İşıqlaşmamış, səhərin açılmasına yaxın, dan yeri ağarmamış.

Gərmə bağlamax(Dial.) – Qalın kir tutmaq.

Gəzdəmax (Gəzdəmək)(Dial.) – Ağacı nişanlamaq. Meyvə bağlarında ağacların meyvəsini satmaq üçün gövdəsinin qabığına bıçaqla azca yonub, qiymətini yazırdılar(kolxoz dövründə).

Gəzəl (Dial.) – Qozun yaşıl qabığı.

Girri(Dial.) – Qüvvətli, güclü.

Girinə keşmax (Girinə keşmax) (Dial.)– Əlinə keçmək, toruna düşmək.

H

Haqqannəs (Dial.) – İnsafla.

Halı (Dial.) – Xəbərdar. Halı bilmək, yəni xəbərdar olmaq.

Hapı (Dial.) – Yemək. Uşaq yeməyinə verilən ad. Böyükələr bir iş bacarmayanda deyirlər: hələ get hapını ye, yəni sən hələ uşaqsan

Hav (Dial.)– 1. İməcilik. 2. Harayına çatmaq, kömək, yardım. 3. Köpünü yatırmaq, yola gətirmək.

Hayxırmax (Dial.) – Acıqlanmaq. Bərkdən səs –küy salmaq.

Haylə (Dial.) - 1. Hayla (Hayla, çağır). 2. Elə.

Hayləjə (Dial.) - Eləcə

Helləmax (Dial.)– Çoxlu buraxmaq. Su sahəni basanda deyirlər: Suyu bura kim helləyib?

Herti-perti (Dial.) – İri, yöndəmsiz, yekəpər, gorkobud.

Həfsimax (həfsimək) (Dial.) – Xəlbirdə buğdanı kənar qarışıqlardan ayırmaq

Hək (Dial.) – Daxili güc, qüvvə, enerji.

Həkdən düşmax (Dial.)– Yorulmaq, gücdən, qüvvədən düşmək.

Həkət (Dial.) – Söz-söhbət

Həlləyüş (Dial.)– Fırıldaqcı, kələkbaz.

Həprimax (Həprimək) (Dial.)– Qocalmaq, uzun müddət qalma.

Həspəndini çəkmax (Həspəndini çəkmək) (Dial.)– Həsəratini çəkmax.

Həsəxanı – Şəllənmək növü. Adətən ot şələsində istifadə olunur.

Həşəlat (Dial.) – Əşyalar çoxluğu.

Hillət (Dial.) – Necə, nə qədər. (*Nə hillət elədim başa düşmədi*)

Hörük (Dial.)– Heyvandarlıqda heyvanları otlaqda bağlamaq üçün 5-10m uzunluğunda ip. Gəloxçu kəndlərində hörük həm də heyvanın otladığı və radiusu onun bağlandığı hörüyün uzunluğuna bərabər olan dairəvi otlaq sahəsinə deyilir. (*Get heyvanın hörüyünü dəyiş*)

Huydumağacı (Dial.) – Kənd yerində oğlan uşaqlarının oynadığı oyunun adı.

Huyuxmax (Dial.) – Hürkmək, qorxmaq, qəfildən diksinmək.

Huştürüm (Dial.) – Ağılsız, yüngül.

Hüdüləmax (Bəzi kəndlərdə vıdıləmax) (Dial.) – Tez-tez danışmaq, dil boğaza qoymamaq.

Hülləkbaz (Dial.) – Yalançı, fırldaqcı.

X

Xamralı (Dial.)– Sacda acıtmalı xəmindən bişirilmiş qalın çörək.

Xarım (Dial.) – Kiçik arx. Sel sularının torpaqda açdığı kiçik xəndəklər.

Xasarat (Dial.) - Xəsərat, zədə

Xıltı (Dial.)– Yığılıb qalmış yığıntı (mədədə, bağırsaqda)

Xırnık (Dial.) – 1. Dovşan balası. 2. Barama qurdunun inkişafının dördüncü mərhələsi.

Xlam(Dial.) – Zay, xarab, yararsız, zibil.

Xoda salmax(Dial.) – Hərəkətə gətirmək

Xotman(Dial.) – Kiçik ot tayası.

Xoşək (Dial.) – Normal inkişaf etməyən meyvə, heyvan.

Xıper (Dial.)– Gödəkboy, lilliput.

Xuduru(Dial.) – Nahaq yerə, əbəs.

İ

İllac (Dial.)– Əlac, dərman

İnnən belə(Dial.) - Bundan belə, bundan sonra.

İrağvət (Dial.)– Abır, hörmət, xoş münasibət.

İsanbağı(Dial.) – Alaçıq çubuqlarını bağlamaq üçün 20-30 santimetr uzunluğunda hörülmüş ip. Bəzəkli, qotazlı hörülürdü.

İstahatdan çıxarmax(Dial.) – Abrını vermək, biabır eləmək.

İstahat qoymamax (Dial.)– Salamət yer qoymamaq.

İyəşmax(Dial.) – mənasız yerə höcətləşmək, mübahisə etmək.

İnişil (Dial.) – iki il qabaq

İnqrik (Dial.)– Qaranlıq çökən vaxt mənasını verir, ən çox Mişni kəndində işlədilir.

K

Kav (Dial.)– Saymaq, qəbul etmək, hesaba almaq

Ketman (Dial.)– Təsərrüfat aləti.

Kəf gəlməx(Kəf gəlmək)(Dial.) – Kələk gəlmək, aldatmaq.

Kəllayı(Dial.) – Başdakı, kəllədəki.

Kərəməz (Dial.)– Qatıqla südün qarışığından düzəldilmiş sərnəşdirici içki.

Kəsi (Dial.)– Xırda balıq, kilkə.

Kətəyən (Dial.) – Möhkəm gövdəyə və qol-budağa malik hündür ot bitkisi. Keçmişdə qurusunu quzuların altına döşəmək üçün istifadə olunurdu.

Kəvəl (Dial.)– Qarnı bədəninə nisbətən çox böyük adam və ya heyvan.

Kir-pasax(Dial.) – Çirk, his-pas.

Korəmcək (Dial.) – Əmcəyinin gözü tutulmuş heyvan.

Kortun (Dial.)– Bitki. Gövdəsinin qabığı soyulub atılır.və yeyilir. Qabığı acıdır.

Kük (Dial.) – Kürt (toyuq)

Külk(Dial.) – Yun daranarkən aralanan hissəsi. Uzun hissəsindən ip ayrılmasında, külk hissəsindən mitil hazırlanmasında istifadə olunur.

Kürmək (Dial.) – Düyn. İpin xüsusi qaydada düzülməsi.

Kürnüşə(Dial.) - 1. Quşların yumurtalığı. 2. Günəşli havalarda qoyun sürüsünün bir yerə toplaşaraq başlarını bir-birinin qarnının altına soxması.

Küyüxmax(Dial.) – Hürkmək.

Q

Qapalax(Dial.) – Qarğı və ya qamışdan düzəldilmiş qapı.

Qarabətdax (Dial.)– Kifir, çirkli, qara-çirkin, neybət.

Qaraçuxa(Dial.) – Bəxt, tale, şans.

Qaraqapax (Bəzi yerlərdə qapaq) (Dial.) – Samovarin odunu söndürmək üçün işlədilən dəmir qapaq.

Qaral (Dial.) – Qədər.

Qaralmaq(Dial.) – Kimdənsə şübhələnmək.

Qarınxorruş (Qarınxorluq) (Dial.) – Açıqlıq, görməmişlik, nəfsinə hakim olmamaq, qarınqululuq

Qarınotarmax (Qarınotarmaq) (Dial.) – Qarını orda-burda, özgə qapısında onun-bunun hesabına doldurmaq.

Qavarmax(Dial.)– Cavab qaytarmaq, söz qaytarmaq.

Qavız (Qovuz) (Dial.) – Buğda və ya arpa qabığı.

Qavğarmax (Qavqarmax) (Dial.) - Qablaşdırmaq.

Qavlama (Dial.) – Ağzı qapalı mis qab.

Qəhmər (Dial.) – Arxa, dayaq.

Qəjəlov (Dial.) – Araqarışdırən, ortanı qarışdırən, insanları bir-birinə vuruşduran adamlara deyirlər.

Qəj (Dial.) – Fərsiz, əlindən heç bir iş gəlməyən, bacarıqsız adam.

Qəjir (Dial.) – Quzğun. Leşyeyən quşlara verilən ad.

Qərəmət (Dial.) – Xəyalat, fikir basmaq.

Qıfşimax(Dial.) – Turşumaq, iylənmək

Qıj-ğij (Dial.) – Boz sərçəyə deyirlər.

Qıl yazmax (Qıl yazmaq) (Dial.) – Hədəfdən azca yan keçmək.

Qoqez (Dial.) – Dəbbə, ədəbaz, lovğa

Quzuqarın (Dial.) – Qarını yekə arıq uşağa deyirlər.

L

Laçını uçmax (Laçını uçmaq) (Dial.) – Qanı qaralmaq, kefi pozulmaq, əhvalı pisləşmək.

Lax yumurta (Dial.) – İçi iylənmiş, xarab olmuş yumurta

Lalxılamax (Lalxılamaq) (Dial.) –Tam yetişmək, yetişib ötürmək.

Latayır (Dial.) – Bədəb söz.

Leqi (Dial.) – Fərsiz, qorxaq, əfəl, bərkə düşəndə qaçıb aradan çıxan adamlar. Bu söz Sadın hücumu zamanı albanlara kömək etməyən leq tayfasının adından götürülmüşdür. Leqlərə albanlar qorxaq deyirdilər.

Ləvərə(Dial.) - vaxtından əvvəl ölü doğulmuş heyvan balası.

Ləvin(Dial.) – Növ, hər cür, növbənöv, cürbəcür

Lilamar (Dial.) – Ağzına qədər dolu, dopdolu.

Livə(Dial.) - Yaltaq, öz fikri olmayan

Loru(Dial.) – Tam hazırlanmamış eşşək və ya at palanı. Ulağın belinə palan əvəzinə qoyulan və içərisinə yumşaq material dodurulmuş uzunsov düzəldilmiş palan altlığı.

M

Maddım-maddım (Dial.) – Sakitcə, dinməz-söyləməz.

Mağıl (Dial.) – Yaxşı ki.

Mağılca (Dial.) – Əməlli- başlı, yaxşıca.

Mağmun (Mağmın) (Dial.) – Yazıq, fağır, aciz, köməksiz.

Maxlətə (Dial.) - Mərdimazar, araqarışdıran adam.

Manşır(Dial.) – Məşhur, tanınmış

Mavrı (Dial.) – Pişik balası.

Mezər (Dial.) – Pambıq və ya digər nazik sapdan toxunmuş palaz.

Məhlə(Dial.) - Həyət, həyətyanı sahə, ev tikmək üçün ayrılan sahə.

Mətə (Dial.) - Toplanışılan yer

Mırt muncuğu (Dial.) – Ürəyiuxa, hər şeydən inciyən, kövrək.

Moza(Dial.) – Yekə, yumru daş

Moza- moza(Dial.) – Oyun adı.

Möhv (Dial.) – Problem

Möhvünü düzmax(düzmək) (Dial.) – Problemini həll etmək.

Muşğulat (Dial.) – Muşğulat

Müstər (Dial.) – Mağmın, şikəst, əlil.

Midilənmək (Dial.)- Uvanmaq.

N

Naxarta (Dial.) – Nə qədər.

Nay (Dial.) – zarafatçı, yumorlu adam.

Nəkara(Dial.) – Kim, nəçi, hansı cürətin sahibi.

Nəmənə (Dial.) - Nə, nə olan şey

Nənə(Dial.) - Ana.

Nətəhər (Dial.) – Necə, nə cür

Nıfıs (Dial.) – Çirkin, bədheybət, pis.

Nıxlamax (Nıxlamaq) (Dial.) – Ağzına qədər doldurmaq

Nuvar (Nübar) (Dial.) – Məhsul mövsümünün ilk barı.

O

Oğursaq(Dial.) –Balası ölmüş, lakin sağılan heyvan.

Oxarta, oxartana(Dial.) – O qədər, o qədərində.

Ojax qırağı (Dial.) – Ocağın ətrafında oturmaq üçün hazırlanmış döşəkçələr.

Olajax, qalajax (Dial.) – Yaşamaq üçün yer, mənzil, ev.

Ot-əncər (Dial.) – Yabanı, yeyilən və yeyilməyən ot bitkilərinin ümumi adı.

Otuxmax (Otuxmaq) (Dial.) – Heyvan balasının doğulduqdan sonra ot yeməyə başlaması vaxtı.

Oyrəli(Dial.) – O günü. Bir neçə gün bundan qabaq.

Ö

Öfgəsi tökülmax (Öfkəsi tökülmək) (Dial.) – Hiddəti, qəzəbi aşıb daşmaq.

Öyəş (Öyəc) (Dial.) – İki-üç illik erkək qoyun və ya keçi.

Öyə nənə - Ögey ana.

Öfgə(Dial.)-ağciyər.

P

Pardaxlamax(Pardaxlamaq) (Dial.) – Yolmaq.

Pencə (Dial.) - On dərz.

Perik (Dial.) – Yerindən, yuvasından ayrılmış, ayrı düşmüş.

Peşqurd (Dial.) – Taxılın ilk nübarı.

Pərəvan (Dial.) – Qara damlarda, kahalarda məişət əşyaları yığmaq üçün yer. Həm də arxaik sözdür.

Pərxaşdix (Pərxaşlıq) (Dial.) – Aranı qarışdırmaq, şuluqluq salıb işə mane olmaq.

Pıtırğan(Dial.) – Üstündə yumru şəkildə tikanlı meyvələri olan və hara dəysə yapışan ikiillik ot bitkisi.

Piltan (Dial.) – Bitki. Quzey yerlərdə bitir. İçi boruşəkillidir. Özəyinin qabığı soyulur və yeyilir.

Pin(Dial.) – Hin (Toyuq yığılan yer)

Pülləmax (Püləmək) (Dial.) – Üfürmək.

R

Rənə(Dial.) - Yer şumlanarkən kotanın qaldırdığı şum.

Rusum (Dial.) – Bəxt, tale. (*Mənim urusumumdan ürcahıma çıxan dəlidir*)

S

Sadır (Dial.) – Kir

Safa çıxarmax (Safa çıxarmaq) (Dial.)– Təmizə çıxarmaq, düzgünlüyü bərpa etmək.

Saqqav(Dial.) – At xəstəliyi.

Salva (salba) (Dial.) – Bir metr uzunluğunda ağac, hündür ağaclardan meyvə salmaq üçün istifadə olunur.

- Sapıtmax (sapıtmaq) (Dial.)** – Aradan çıxmaq, aldadıb qaçmaq, yayınmaq.
Selav (Selov) (Dial.) – Sel yuyan yer.
Səbbi alınmax(səbbi alınmaq) (Dial.) – Firounluğu yatmaq.
Səhrat(Dial.) – Sərhəd.
Səllmə (Dial.) - Özbaşına, sərbəst, öz-özünə.
Səlvənd (Dial.) – Məzarda meyid basdırılarkən istifadə olunan yastı daş.
Sərdan (Dial.) – Mal-qaranın arxacı.
Sınsımax (sınsımaq) (Dial.) – Əzilmək, depressiysa düşmək.
Sıpıtmax (Sıpıtmaq) (Dial.) – Aradan çıxmaq, yayınmaq.
Sıvırçax (Sıvırçaq) (Dial.) – Sürüşkən.
Sifai(Dial.) – Bir rəngi olan parça.
Sinmax (Sinmək) (Dial.) – Qısılmaq.
Sirən (Dial.) - Nobat
Sirtov (Dial.)– (Dialekt söz) Pencəyin digər adı.
Sivirt (Dial.) – Başdan ayağa sürüşkən, yağlı.
Sortux vurmax (sortuq vurmaq) (Dial.) – Heyvan balası anasını əmərkən ağzı ilə anasının əmcəyini dümsükləməsi.
Suat(Dial.) – Mal-qaranın, qoyun-quzu sürülərinin çay və ya göl kənarında su içdiyi yerlərə deyilir.
Sulukqa(Dial.) – Tam yetişməmiş, meyvəsi azca sulanmağa başlamış çəyirdəkli meyvələrə (əsasən gilasa) deyirdilər (Qarıqışlaq.)
Supavur(Dial.) – Beçə vermiş arı ailələrini tutmaq üçün qayaların əlçatmaz yerlərində qoyulan və ağac qabığından hazırlanan arı pətəyi.
Surat (Dial.) – Sifət, üz. Bəzi kəndlərdə (Sadınlr) yaşlı adamlar işlədirdi.
Sülük(Dial.) – Təzəcə bitmiş qamış.
Sürəy/h (Dial.) – Ovu qovub çıxarma.
Sürütmə(Dial.) - Ləng tərpənən, ağır hərəkət edən, tənbel adam
Sirxav(Dial.) – Təmiz və səliqəli olan.Tez diysinən.

Ş

- Şavağat (Dial.)** – Mərhəmət
Şəbbədən (Dial.) – Birdən, anidən, qəfildən.
Şəbbədənxeşir (Dial.) – Qəflətən, anidən gəlmək, meydana çıxmaq
Şələkeş (Dial.) – İri qabaritli yükü aparan adama deyirlər.
Şəpit (Dial.) – Ev ayaqqabısı
Şər-şəmət (şər-şəmətə) (Dial.) – Şər, böhtan deyən adam.
Şıldırımşıp (Dial.) – Uzun, caydaq, yöndəmsiz qız.
Şiltik (Dial.) – Qırıq, parça.
Şiltiyləmax (Şiltikləmək) (Dial.) – Parça-parça etmək, kiçik hissələrə ayırmaq.
Şivərək (Dial.) – Düz qamətli, uzun, arıq adam

Şoşən (Şoşan) (Dial.) – Şüyüdə oxşar yeməli yabanı bitki.

Şüllə (Dial.) - Uzunsov.

Şülüzmə (Dial.) - Günahkar.

T

Taadım (Dial.) – Ta ki, o vaxta qədər ki.

Tafxır (Tafqır) (Dial.) – Atın yəhərin bərkitmək üçün qarnının altına dolanan qayış.

Taxta (taxtalar) (Dial.) – 1. Dağların yamaclarında əkin üçün düzəldilmiş yer(lər), terraslar. Taxtalar dağın ətəyindən zirvəsinə doğru qalxan nəhəng pilləkənləri xatırladır. 2. Qadın tumanının 12 bərabər hissəsindən biri.

Tapan (Dial.) – Çəpəri və ya qamış hörgünü bərkitmək üçün ona üfüqi bağlanmış ağac (armatur və digər vasitələr də ola bilər).

Tar (Dial.) – 1. Toyuqların axşamlar üstündə yatdığı ağac. 2. Küləyin çalalara topladığı qar.

Tasa-pasa vermax (vermək) (Dial.) – Ora-bura yozmaq

Tavaxül (Dial.) – Səbir, hövsələ.

Tavdan düşmax (Tavdan düşmək) (Dial.) – Zəifləmək, gücdən düşmək.

Tay (bəzi yerlərdə day) (Dial.) – 1. Ta 2. At, ulaq, və dəvənin yükünün bir tərəfi.

Taytımaz (Taytımaz) (Dial.) – Axsamaq, ayağını çəkmək.

Tejan (Dial.) – 1. Geniş ləyən. 2. Geniş əraziyə dağılmaq.

Teləmax (Teləmək) (Dial.) – Təzə doğmuş heyvan balasına yiyə durmadıqda, yaxud balası öldükdə başqa heyvanın balasını ona verilməsi üsulu.

Teşi (Dial.) – İp əyirmək üçün alət. Uzunluğu 35-40 sm olan hamar yonulmuş çubuğun bir ucunu deşib tağalaq (taxta dairə) keçirilir, məftil parçasının bir ucu əyilməklə tağalağın mərkəzində çubuğa bərkidilir. Buna teşinin **nıki** də deyirlər.

Təhnə (Dial.) - Xəmir yoğurmaq üçün istifadə edilən iri, dərin tabaq.

Təlgü (Dial.) – cəld, qıvraq adam.

Təs (Dial.) – At və ya eşşək peyini.

Tət (Dial.) – Doyunca, bəs deyincə.

Toşş (Dial.) – Eşşəyi hərəkətə gətirmək üçün işlənən söz.

Toqquş (Dial.) – Eşşəyi idarə etmək üçün işlənən söz.

Tox qırmızı (Dial.) – Tünd qırmızı.

Toxlubaşı (Dial.) – Divar hörgüsü zamanı istifadə olunan toxlu başı böyüklükdə caylaq daşları.

Topçax (Topçağ) (Dial.) – Yığcam, toplanmış, gödək(adam)

Tovlamış (Dial.) – Armaturdan 40 -50 santimetr uzunluğunda və bir ucunda ip bağlamaq üçün halqa düzəldilmiş mıx. Əsasən heyvanları hörükləmək üçün ondan istifadə edirlər

Töhmə (Dial.) - Qazılıb tökülmüş torpaq. Töhmə torpaq da deyirlər.

Törə (Dial.) - Qısaboylu, gödək

Tösmərək (Dial.) – Kök alçaqboylu adama deyilir.
Tuşutmax (Tuşutmaq) (Dial.) – Nişan vermək.
Tutğu(Dial.) – Mövqe
Tükü tərpnəmamax (Tərpnəməmək) (Dial.) – Soyuqqanlı, vecinə almayan
Tüsər (Düsər) (Dial.) – Külüng.

U

Unamax (Unamaq) (Dial.) – Anlamaq, başa düşmək.
Unamıya –unamıya (Dial.) – Bilmədən, anlamadan.
Uruf (Dial.) – Ruh.
Urufu (Dial.) – Ruhlu.
Urza (Dial.) – Azuqə.
Usduf (Dial.) – Yavaşca, ehtiyatla, asta-asta.
Usdufca (Dial.) – Sakitcə.
Uvanmax (Uvanmaq) (Dial.) – Gecikmək, ləngimək.
Uyuşmax (Uyuşmaq) (Dial.) – Bərkimək, birləşmək.
Uzunhoqqar (Dial.) – Arıq, hündür (adam).
Uzunsillə (Dial.) - Uzunsöv.

Ü

Ürcah (Dial.) – Rast, qarşılaşma.
Ürcahına çıxma(Dial.) – Qarşısına çıxma.
Üşənmək(Dial.) – Qorxmaq, çəkinmək.
Üz (Dial) – Qaymaq.

V

Vağ(Dial.) – Fərsiz, bacarıqsız adam.
Vağanımax (Dial.) – Qurumaq, qurquru qurumaq.
Vayis (Vayis)(Dial.) – Səbəbkar, bayıskar.
Vəl (Dial.) -Böyük, yekə.
Vərəvürd eləmax (etmək)(Dial.) – Götürqoy eləmək, araşdırmaq, düşünmək.
Vurğun (Dial.) – Xəstəlik.

Y

Yalax (Yalağ)(Dial.) – 1. İtin yemək yediyi qab. 2. Dağlarda heyvanın yaladığı daş
duz
Yanşax (Dial.)– Dəm tutan, züü tutan, zəvzək.
Yasalamax (Dial.)– Dilə tutmaq, yola gətirməyə çalışmaq, ört- basdır etmək.
Yaşmax (Dial.) - Qapı və ya pəncərənin bir tərəfinə vurulan nazik taxta.
Yava (Dial.)– Pis tərbiyəli adam

Yel vermək(Dial.) – Məc.Qızışdırmaq, acıqlandırmaq
Yenmək (Dial.)– enmək, düşmək.
Yığmat(Dial.) – Ordan burdan toplanmış var-dövlət.
Yığval(Dial.) – Bəxt, tale, yazı.
Yuyat (Dial.)– Ölü yuyulan yer.
Yüngültaraq(Dial.) – 1.Yüngülxasiyyətli adam. 2. Yüngülvari köç.
Yüyrək(Dial.) – cəld, qaçağan, sürətli.
Yuvadivi (Dial.) – son beşik,evin balacası

Z

Zahman(Dial.) – Dağ yamaclarında iki əkin sahəsinin əkmək mümkün olmayan aralıq hissəsi.
Zilan(Dial.) – Möhkəm, qalın.
Zirzik (Zircik)(Dial.) – Zəhlətökən. Danışığı və davranışı ilə insanı bezdirən adamlara deyirlər.
Zəllə (Dial.) - qıymaz adam.

Ədəbiyyat

1. İbrahim Bayramov. Azərbaycan dialektologiyası, Bakı-2019
2. İbrahim Bayramov. Azərbaycan dili şivələrinin leksikologiyası, Bakı-2020.
3. Azərbaycan dilinin qərb qrupu dialekt və şivələri; I cild, Bakı, Azərbaycan EA nəşriyyatı, Bakı -1967.
4. Naxçıvan MSSR-in dialekt və şivələri, Bakı-1962.
5. N. Məmmədova. Azərbaycan dilçiliyinin nəzəri əsasları, Maarif -1971.
6. Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti, I, II cild. Şərq-qərb, Bakı -2007.
7. Azərbaycan dilinin izhlı lüğəti, I,II,III. IV cild. Şərq-Qərb, Bakı-2006.

**Оруджев Закир Шукур
Ёлчузаде Паришан Узеир
Мирзаева Севиндж Тофик
Агджабединский филиал АГПУ**

" ДИАЛЕКТЫ И ГОВОРЫ ГАЛОКЧИЙЦЕВ."

Резюме

В статье говорится о фонетических, грамматических и лексических единицах, отличных от литературного языка в говорах и говорах гелокчу - тюркского племени с древней историей, проживающего в селах Гарикишлак, Мишни, Садинлар, Сюгбулаг, Майис, Гушу и Кылишлы, расположенные в Лачинском районе Азербайджанской Республики. На основе речи некоторых стариков названных деревень большое место уделено словам, произносимым с

новыми оттенками. Все эти слова закрепились в языке племени гелокчу и сохранились до наших дней. Даже сегодня на этом диалекте говорят тысячи пожилых людей Гелокши. В статье также попытались наглядно показать их произношение и стиль речи на примере фольклора. Используемые ими диалектные слова относятся к диалектам и диалектам западной группы азербайджанского языка. Но некоторые слова, которые они употребляют во время разговора (например, чали, данабурну, рыба-рыба, чак-чаку, ингрик, исанбаги и т. д.), принадлежат только самим гелокчу.

Ключевые слова: Гэлохчулар, произношение гэлохчулар, диалектные слова, относящиеся к гэлохчуларам.

**Orujov Zakir Shukur
Yolchuzade Parishan Uzeyir
Mirzayeva Sevinj Tofiq
Aghjabedi Branch of ASPU**

" The Dialects and Accents of the Gelokchu Tribe"

Summary:

The article talks about the phonetic, grammatical and lexical units that are different from the literary language in the dialects and dialects of the Gelokchus, a Turkic tribe with an ancient history, living in the villages of Garikishlaq, Mishni, Sadinlar, Soyugbulag, Mayis, Guschu and Qilishli, located in the Lachin region of the Republic of Azerbaijan. Based on the speech of certain old people in the named villages, words pronounced with new nuances have been given ample space. All these words have been fossilized in the language of the Gelokchu tribe and have survived to this day. Even today, thousands of elderly people of Gelokshchi speak this dialect. The article also tried to clearly show their pronunciation and speaking style in the example of folklore. The dialect words used by them belong to the dialects and dialects of the western group of the Azerbaijani language. But some of the words they use during conversation (for example, chali, danaburnu, fish-fish, chak-chaku, ingrik, isanbagi, etc.) belong only to Gelokchus themselves

.Keywords: Geloxchular, pronunciation of Geloxchular, dialect words related to Geloxchular.

Rəyçi: dosent Sabir Rüstəm oğlu Məmmədov